

med'in cülûsunda (1595) 100 akçe terakkî almış, ardından 50 akçe daha verilerek ücreti toplam 750 akçeye çıkmıştır (Selânikî, I, 59; Hezârfen Hüseyin Efendi, s. 199). Padişahlar da çeşitli vesilelerle terakkî veriyorlardı. Şehnâmeçi Lokman Çelebi *Şehnâme*'nin II. Selim dönemini yazdığında 1000 akçe, *Şehinşâhnâme-i Hümayûn*'un ilk cildini tamamlayıp ikincisine başlayınca 10.000 akçe terakkî almış, *Tomar-ı Hümayûn*'un bir cildinin minyatörlerle süslenmesi üzerine kendisine 10.000 akçe daha verilmiştir (*DİA*, XXVII, 208). Ebüssüüd Efendi, tefsiri *İrşâdü'l-âklı's-selîm*'i bitirmeye yaklaştığında Kanûnî Sultan Süleyman'dan 300 akçe, eseri bitirip takdim edince 300 akçe daha terakkî almıştır (Hezârfen Hüseyin Efendi, s. 198-199). Tımar sisteminin önemini kaybetmesi ve Yeniçeri Ocağı'nın lağı üzerine bu alanlardaki terakkî uygulaması kaldırılmış, II. Mahmud döneminden itibaren memurlar için düzenli maaş sistemine geçilmiş, terakkî de ferdî olmaktan çıkarak düzenli hale gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lutfi Paşa, *Âsâfnâme* (nşr. Mübahat S. Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 78, 96; *Hürû'l-mülûk* (nşr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1988, s. 186-187; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 51, 59, 107-108; Koçî Bey, *Risâle* (haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1994, s. 25; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fi Kavânin-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlğürel), Ankara 1988, tür.yer.; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I-II, tür.yer.; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlipleri*, İstanbul 1991-93, III, 117, 127, 133-134, 184; IV, 541, 583; VI, 31, 35, 180, 220, 346, 371; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi* (haz. Midhat Sertoğlu), İstanbul 1992, s. 4-5; Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 104-105, 281; L. Darling, "Ottoman Salary Registers as a Source for Economic and Social History", *TSAB*, XIV/1 (1990), s. 13-33; Ömer Lutfi Barkan, "Tımar", *İA*, XII/1, s. 315, 316, 317; Bekir Kütükoğlu, "Lokmân b. Hüseyin", *DİA*, XXVII, 208; Erhan Afyoncu, "Mevâcib", a.e., XXIX, 418-419.

RECEP AHİŞALI

TERAKKİ

(ترقى)

1868-1871 yılları arasında
İstanbul'da yayımlanan siyasî gazete.

Hükümete uyarı ve yayımı engelleme imkânı veren Kararnâme-i Âlî (1867) dolayısıyla basın hayatının sıkıntılı bir döneminde Ali Râşid ve Diyarbekirli Filip Efendi tarafından çıkarılmıştır. "Menâfi-i şarkıyye ve umûr-ı düveliyyeye dair Türk gazetesi" alt başlığını taşıyan *Terakkî* cuma

ve pazar dışında haftada beş gün neşredilmiş, 23 Kasım 1868 – 3 Ekim 1870 tarihleri arasında, büyük ve küçük ebatta, dört veya sekiz sayfa halinde toplam 441 sayı yayımlanmıştır. "Dâhiliye", "Hâriciye" ve "İlân" bölümlerinden meydana gelen gazetede yazıların çoğu başlıksız bentler şeklinde çıkmıştır. 257. sayısında yer alan Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı Fransuva'nın fotoğrafı ile de gazeteye görünümlü malzemesi girmiştir. Genellikle yazıların imzasız neşredildiği gazetenin başlıca yazarları arasında Kemalpaşazâde Said (Lastik Said), Subhipaşazâde Âyetullah, Ebüzziyâ Tefvik ve İsmâil Efendi ile Hayreddin imzasını kullanan Leh asıllı Karski bulunmaktadır. İmzasına sıkça rastlanan Hayreddin'in "Hükümet ve Tebaa", "Medeniyet ve Türkistan", "Avrupa Mehâkiminin Sûret-i Teşkîli", "Rumeli Demiryolları", "Asyâ-yı Vustâî", "Me'mûrîn ve Ahâli", "Şeyh Şâmil", "Mekteb-i Sultânî", "Devletin Borçları", "İslahat", "Nizâmâtâ Riayet", "Gazete", "Gazetecilikte Maharet" gibi makaleleri çıkmıştır. Ebüzziyâ Tefvik'in "Adam Yetiştirmek", "Hurûf-ı Osmânî'nin İslahına Dair Bazı Mütâlaat", "İmlâ-yı Osmânî", "Sokak Köpekleri" ve "İstanbul'u İstîlâ Eden Köpekler" gibi bazıları tartışmaya yol açan yazıları yayımlanmıştır. Bunlara "İstanbul'un Yangın Belâsı ve Onun Çâre-i İndifâr", "Süveyş Kanalı", "Süveyş Cedveli", "Nil'e Dair", "Hubb-i Vatan", "Akvâm-ı Kadîme-i Âlemin Mezâhib ve Âyîni", "Cenâb-ı Allah'ın Varlığının İsbâtı Beyânındadır", "İlim ve Amel" başlıklı değişik yazılar da eklenebilir.

Aslında meşrutiyet taraftarı olan, medeniyet yolunda ilerleyebilmek için matbuatın serbest olması gerektiğinden daha ilk sayısında bahsedilen gazete Yeni Osmanlılar'ın Londra'da çıkardığı *Hürriyet* gazetesinin dikkatini çekmiştir. Alman-Fransız muharebesi süresince *Terakkî*'de gerçek anlamda haber gazeteciliği yapılmış, İstanbul halkı savaştan günün gününe haberdar edilmiştir. Ayrıca Nâmık Kemal'in *Hürriyet*'ten ayrıldığını ilân eden ve bu gazetede yayımlanmadığı için litograf baskı ile çoğaltılıp dağıtılan 7 Ocak 1870 tarihli mektubu yapılan tebliğ üzerine gazete sayfalarına alınmıştır (nr. 308, 8 Zilhicce 1286 / 11 Mart 1870).

Bazı tercümelere de yer verilen gazetede Recâizâde Mahmud Ekrem'in Fransızca'dan yaptığı *Mes prisons* çevirisi 202. sayıdan, Otto Hübner'in halk için ekonomi bilgileri içeren ve soru-cevap şeklinde düzenlenen el kitabı, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Levâzım Dairesi muavini Midhat Bey tara-

findan "Avâma Dair Ekonomi-Politik Mecmûa-i Sağıresi" adıyla Fransızca'dan çevrilerek 81. sayıdan, İbn Battûta'nın *Seyahatnâme*'sinin bazı bölümleri "Anadolu'ya ve Dersaadet'e Müteallik" adıyla 109. sayıdan itibaren tefrika edilmiştir. Aynı şekilde Chateaubriand'ın "Amerika'da Bir Gece", Victor Hugo'nun "Müstakbel", J. J. Rousseau'nun "Sokrat'ın Makâlât-ı Hikeymiyesi'ne Dâir Ksenefon Nam Şakirdinin Risâlesi" adlı yazılarının tercümesine yer verilmiştir. Gazetede ayrıca Dâhiliye Nâzırı Rüşdü Paşa'nın mühürdarı Sâmî Efendi'nin *Hulâsatü'l-kelâm fi meâsiri'l-İslâm* adlı eseri tefrika halinde çıkmıştır. Zaman zaman *Terakkî* ile *Muhib* gazetesi, *Mecmûa-i Maârif* ve *Mümeyyiz* dergileri gibi diğer yayın organları arasında tartışmalar cereyan etmiş, bunlardan ilki karşı tarafa hapis, *Terakkî*'ye de para cezası verilmesiyle sonuçlanmıştır. *Terakkî*, Arapça *el-Cevâ'ib* gazetesinden çevrilip yayımlanan Mısır meselesiyle ilgili bir yazı sebebiyle (nr. 286) 13 Aralık 1869 – 16 Şubat 1870 tarihleri arasında kapatılmıştır. O dönemde çıkan diğer gazetelere göre daha açık ve anlaşılır bir dilin kullanıldığı *Terakkî* bu tutumuyla dilin sadeleşmesine yardımcı olmuştur.

Türk basın tarihinde *Terakkî*'yi önemli kılan hususlardan biri de ilk kadın ve mizah gazetelerini çıkarmış olmasıdır. *Terakkî* neşir hayatına girdikten bir süre sonra yayımlanmadığı pazar günleri kadınlar için *Terakkî Muhadderât* adıyla bir ilâve neşretmiştir. 1869-1870 yıllarında kırk sekiz sayı çıkan bu ilâvede kadınların eğitilmesi ve toplum içinde yeni bir kimlik kazanmasının gereği vurgulanmaktadır. Kadınların toplumu yüceltici rolüne işaret edilen gazetede kızların öğrenim görmesinin önündeki engellerin kaldırılması istenmekte, ayrıca ev idaresinden ve tutumlu yaşamının lüzumundan bahseden yazılara yer verilmektedir. 1870 yılı içinde, esas sayılarla birlikte haftada bir genellikle arka yüzleri boş ve birer yaprak halinde nükte ve hikâyelerden ibaret ilâveler veren gazete, kapatılma cezaları ve Filip Efendi'nin Ali Râşid'den ayrılması yüzünden eski hüviyetini koruyamamıştır. Yeni şartlar altında boyutları ile içeriği değişen ve yeni numaralar alan *Terakkî* bir süre *Terakkî Eğlence*, *Terakkî Eğlencesi* adıyla mizah ilâvelerinin çizgisinde yayımını sürdürmüş, ardından *Terakkî Eğlence*, *Letâif-i Âsâr* adını alarak el değiştirmiştir (1871). 1908 yılına kadar İstanbul, İzmir, Paris, Mısır ve Bakû'de aynı isimle çıkan başka gazeteler de bulunmaktadır.

TERAKKİ

BİBLİYOGRAFYA :

Ebüzziyâ Mehmed Tefvik, *Salnâme-i Hadika*, İstanbul 1290, s. 78-79; Selim Nüzhet [Gerçek], *Türk Gazeteciliği*, İstanbul 1931, s. 48-51; Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul 1970, s. 213-214; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 243; Hasan Duman, *Katalog*, s. 399-400, 402-403; *İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası* (haz. Zehra Toska v.dğr.), İstanbul 1992, s. 359-366; Kenan Akyüz, "Terakki", *TA*, XXXI, 103-104; "Terakki", *TDEA*, VIII, 315-316.

ÂLİM KAHRAMAN

TERAVİH

(التراويح)

Ramazan ayına mahsus olmak üzere yatsıdan sonra kılınan namaz.

Sözlükte "rahatlatmak, dinlendirmek" anlamındaki **tervîha** kelimesinin çoğulu olan **terâvîh** ramazan ayına mahsus olmak üzere yatsı namazından sonra kılınan namazı ifade eder. Hadislerde "kıyâmü şehri ramazân" (ramazan ayının namazı) veya "ih-yâü leyâlî ramazân" (ramazan gecelerinin ih-yası) diye anılan bu namaza dört rek'atta bir dinlenme amacıyla biraz oturulduğundan (tervîha) teravih denmiştir. Zaman içinde, her bir teravihayı oturup dinlenmek yerine zikir ve salavat gibi nâfile ibadetlerle değerlendirme veya ara vermeden namaza devam etme şeklinde uygulamalar ortaya çıkmıştır. Hanefîler her bir teravihada oturup dinlenmeyi teravihin ruhuna daha uygun bulurlar. Türkiye'de bu namaz aralarında Hz. Peygamber'e salavat getirilmekte veya ilâhi okunmaktadır.

Resûl-i Ekrem bizzat teravih namazını kıldığı gibi, "Ramazan ayını inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek ihya eden kimsenin geçmiş günahları bağışlanır" hadisiyle (Buhârî, "Şalâtü't-terâvîh", 1; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 173) bilhassa gece ibadetlerinin ve teravih namazının kasdedildiği yorumu yapılmıştır. Bu tür hadislerden hareketle İslâm âlimleri, teravih namazının erkek ve kadın her müslüman için sünnet olduğu konusunda görüş birliğine varmıştır. Hanefîler, Şâfiîler, Hanbelîler ve bazı Mâlikîler'e göre bu namaz müekked sünnettir. Orucun değil ramazan ayının sünneti olduğundan oruç tutamayanlar da bu namazı kılar. Bazı Hanefî âlimleri, Resûl-i Ekrem'in ümmetine farz kılınmasından çekinerek teravih namazını bazı geceler eda ettiği, sahâbenin ise devamlı kıldığı gerekçesiyle bunun sahâbenin sünneti olduğunu söylemişse de tercih edilen görüş Resûlullah'ın sünneti ol-

duğu yönündedir (Kâsânî, I, 288; Tahtâvî, s. 335). Fıkıh kitaplarında teravihin kadınlar için de sünnet olduğuna vurgu yapılması bu namazı erkeklere mahsus kabul eden bazı firkalara reddiye amacı taşımaktadır. Ca'ferî mezhebinde teravih namazı yerine bu ay boyunca toplam bin rek'attan fazla nâfile namaz kılınması müstehaptır; mezhep kaynaklarında hangi gecelerde kaç rek'at namaz kılınacağına dair bilgi verilmektedir (Ebû Ca'fer et-Tûsî, I, 133-134). Zeydiyye'de ise teravih namazını tek başına kılmak müstehap, cemaatle kılmak bid'at sayılır (Ahmed b. Kâsım, I, 158).

Teravih namazını başlangıçta cemaate bizzat kıldırın Hz. Peygamber ümmetinin yükünü arttırabileceği düşüncesiyle bu uygulamadan vazgeçmiştir. Onun bu namazı iki veya üç gün mescidde kıldırıldığı, cemaatin gittikçe çoğaldığını görünce mescide çıkmadığı ve bunu Allah'ın farz kılabilceği endişesiyle yaptığını söylediği rivayet edilir (Buhârî, "Teheccüd", 5, "Şalâtü't-terâvîh", 1; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 177-178). Ramazan ayının son on günü içinde meydana gelen bu olayın tarihi hakkında farklı fikirler ileri sürülmüştür. Teravihin oruçla birlikte hicretin 2. yılında teşri' kılınmış olabileceği yönünde bir görüş bulunmakla birlikte, Resûlullah'ın ikinci defa teravih namazını kıldırıldığına dair bir rivayetin nakledilmemesi ve kendisine bu namazla ilgili yeni soruların sorulmamasından hareketle teravihin risâletin son yılında teşri' kılındığı görüşü (Kalyûbî, I, 248; Cemal, I, 489) daha kuvvetli görünmektedir. Teravihin tek başına kılınmasına Hz. Ebû Bekir döneminde devam edilmiştir. Bu uygulamanın camide meydana getirildiği dağınıklığı, artık farz kılınma ihtimali bulunmadığı ve Resûl-i Ekrem'in konuyla ilgili sözünden çıkan anlamı dikkate alan Hz. Ömer 14 (635) yılında Übey b. Kâ'b'dan cemaate teravih namazı kıldırmasını istemiş ve bu uygulama günümüze kadar sürmüştür.

Teravih namazının rek'at sayısı ile ilgili sekiz, on, on altı, yirmi, otuz altı, otuz sekiz, kırk gibi sayılar ileri sürülmüştür (Aynî, XI, 126-127). Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî fakihlerin çoğunluğu, Hz. Peygamber'in vitir dahil yirmi üç rek'at namaz kıldığı yolundaki rivayetten (İbn Ebû Şeybe, II, 164; Beyhakî, II, 496) ve sahâbe uygulamasından hareketle teravihin yirmi rek'at olduğu görüşünü benimsemiştir. İbnü'l-Hümâm ve Süyûtî gibi âlimler, Resûl-i Ekrem'in bir gecede vitir dahil on bir rek'attan fazla nâfile namaz kılmadığı yönün-

deki hadislerle dayanarak teravihin sekiz rek'at olduğunu söylemiştir; İbnü'l-Hümâm sekizden sonra kılınan on iki rek'atın müstehap olduğu kanaatinde (Fethu'l-ka-dir, I, 468). İmam Mâlik'in teravihin otuz altı rek'at olduğunu savunduğu nakledilmekte, ayrıca yirmi rek'at olduğu yönünde bir görüşü de bulunmaktadır (İbn Rüşd, II, 309-310). Bütün bunlar arasında yirmi rek'at rivayeti güç kazanmış ve İslâm toplumunda gelenek bu doğrultuda gelişmiştir. Özellikle Hz. Ömer dönemindeki uygulamanın bu husustaki etkisini belirtmek gerekir. Hatta ashap buna itiraz etmediğinden teravihin yirmi rek'at olduğunda sahâbe icmâi meydana geldiği (Kâsânî, I, 288) veya icmâa yakın bir kabul teşekkül ettiği (İbn Kudâme, I, 799) ifade edilmektedir. Ancak teravih namazının mendup namazlar kategorisinde yer aldığı ve bu tür namazların en azı iki olmak üzere rek'at sayısında bir üst sınırın bulunmadığı dikkate alınır bu tür farklı görüşlerin konunun özüne ilişkin olmadığı söylenebilir. Rivayetlerden teravihin ramazan gecelerini ihya faaliyetlerinden birini teşkil ettiği ve Hz. Peygamber'in rek'at sayısından çok o geceyi ihya etmeye ve özellikle kıraatin, rükû ve secdenin uzun tutulmasına önem verdiği anlaşılmaktadır. Resûlullah'ın kıldırıldığı teravih namazlarından birini anlatan Ebû Zer el-Gifârî onun namazı neredeyse sahura kadar uzattığını söyler (Ebû Dâvûd, "Şehru Ramazân", 1). Amellerin en faziletisine dair bir soruyu, "Kıyamı uzun olan namaz" diye cevaplama da (Ebû Dâvûd, "Te'avvu", 23) bu fikri desteklemektedir. Âlimlerin rek'at sayısındaki ihtilâfı da bu konuda sabit bir sayının belirlenmediğine işaret etmektedir.

Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel ve Mâlikîler ile Şâfiîler'den bazılarına göre teravih namazını cemaatle kılmak sünnettir ve daha faziletlidir. Diğer taraftan Hanefîler'e göre bu namazın cemaatle kılınması sünnet-i kifâye sayıldığından bir bölge halkı teravihi cemaatle kılmayı bütünüyle terkederse, topluma yönelik sünneti terk sebebiyle günah işlemiş olur (a.g.e., a.y.). Bu fikri savunanlara göre nâfile namazları evde kılmayı tavsiye eden hadis teravihle değil teheccüd namazıyla ilgilidir. Mâlikîler ve Şâfiîler'in çoğunluğu ile Hanefîler'den Tahâvî'ye göre ise mescidleri boş bırakmamak şartıyla teravihin evde kılınması müstehaptır. Teravihin evde kılınmasını daha faziletli gören âlimler de camilerin ihmal edilmemesi gerektiği noktasında birleşmiştir.